

Radnici godine nulte

NASTAVLJAMO sa objavljivanjem tekstova uvodničara na diskusiji „Radnici u rušenju Miloševićeve naciokratske socijalističko-kapitalističke tvorevine“, održanoj 26. januara ove godine, inače drugoj u seriji diskusija „Radnici i politička proizvodnja ratova na Balkanu u devedesetim godinama“. U ovom broju donosimo prvi deo teksta sociološkinje Nade Novaković o štrajkovima i protestima radnika u godini koja je prethodila obaranju Miloševićevog režima i podsećanje na godinu nultu koje je prošlog juna, povodom parlamentarnih izbora, za naš bilten napisao Ivan Kralj, ratni veteran iz Zrenjanina. Serija diskusija „Radnici i politička proizvodnja ratova“ realizuje se u okviru projekta Imenovati TO ratom. Ivan Zlatić

U okviru projekta Imenovati TO ratom, koji je sprovedeno u saradnji sa Centrom za kulturnu dekontaminaciju, izdali smo prvu knjigu. Otkriveno je da su radnici bili u poziciji da se izboru između rata i nezavisnosti odupru. U okviru projekta Imenovati TO ratom, koji je sprovedeno u saradnji sa Centrom za kulturnu dekontaminaciju, izdali smo prvu knjigu. Otkriveno je da su radnici bili u poziciji da se izboru između rata i nezavisnosti odupru.

JEDAN od najvrednijih rezultata istraživanja štrajkova i javnih protesta u dužem vremenskom periodu na prostoru SFRJ, SRJ, SCG i Srbije glasi: štrajkovi su se dešavali u „talasima“. Kad su na dnevnom redu bili nacionalna politika i državotvorna pitanja nastupala je njihova „oseka“. Vredi i obmuto, uz napomenu da su retki istorijski trenuci poklapanja šireg radničkog nezadovoljstva i građanskog protesta, a koji vode većim društvenim promenama. To su potvrdile i analize uzroka, povoda, oblika organizovanja štrajkova, masovnost učesnika, efikasnost štrajkova radnika i drugih društvenih slojeva tokom 2000. godine. U tom smislu nameće se zaključak da je reč o „zatišju pred buru“, tj. da je u prvih devet meseci 2000. godine bilo relativno malo radničkih štrajkova, a da su učestaliji štrajkovi pripadnika srednjih slojeva. Njihov protest protiv lošeg materijalnog i socijalnog položaja dobijao je oblike štrajkova, javnih demonstracija, pisanja pisama nadležnim državnim organima, potpisivanja raznih peticija i političkog angažovanja u novim političkim strankama i sindikattima. Može se zaključiti, na osnovu uvida u arhivsku građu o štrajkovima, da je druga polovina 2000. godine bila preplavljena političkim sukobima nastajuće opozije, novih društvenih pokreta i aktuelne vlasti. Ovom prilikom analiza se bavi sledećim pitanjima: 1. Koje socijalne grupe su organizovale štrajkove? 2. Koji su njihovi najvažniji zahtevi? 3. Kako su se organizovale? 4. Koliko su trajali štrajkovi i uloga sindikata u tome? 5. Odnos posloводства, vlasti i javnosti prema štrajkačima? 6. Kakva je efikasnost ili rezultat štrajkova? 7. Da li je postojala solidarnost sa štrajkačima i od koga? Na marginama istraživanja su i podaci o materijalnom standardu zaposlenih, uslovima života građana Srbije, odnosima starih i novih sindikata i, najzad, odnos sindikata prema aktuelnoj vlasti i političkim strankama uopšte.

U jesen 1999. godine nije bila povoljna društvena i politička klima za organizvanje štrajkova. To je vreme obnove zemlje posle bombardovanja od strane NATO-a. Bez obzira na političke i druge procene uzroka, svi se slažu da je načinjena velika materijalna, ljudska i druga šteta. Zvanične procene su bile da su materijalne štete na nivou 100 milijardi dolara (USA), a druge su zabeležile direktnu štetu od 30 milijardi dolara. Za saniranje tog država je donela i poseban zakon, angažovala građevinska i druga preduzeća, a od zaposlenih uzimala „dnevnicu solidarnosti“. Ona je bila namenjena, po objašnjenju tadašnje vlasti, radnicima čije su firme oštećene i koji su ostali bez posla. Računalo se da ih je bilo 80.000, s tim što je naglašeno da se i broj radnika na prinudnim odmorima udvostručio u odnosu na period pre bombardovanja (bio je pola miliona ljudi). Sve navedeno je postalo kamen spoticanja i sukoba interesa između „starog“ i „novih“ sindikata, čiji uticaj na zaposlene je bio različit. Inflacija je i dalje bila visoka, a realne zarade opadale, tako da su krajem te godine bile oko 100 DEM. **Od štrajkova se u to vreme pominju štrajkovi kragujevačkih „oružara“ („Crvena Zastava“) i zemunoskog IMT-a.** I jedni i drugi tražili su isplatu zaostalih zarada i ostalih naknada u dužem periodu. Učešće radnika u njma nije prešlo cifru od 500 štrajkača. Među čestim štrajkačima prve decenije tridesetih u Srbiji bili su radnici „**RK Beograd**“. Oni su imali različite zahteve, od zaostalih zarada, naknada za penziona i invalidsko osiguranje, do isplate dividendi za akcije. Uglavnom su ti štrajkovi bili neuspešni i od vlasti i javnosti ignorisani i osuđivani. Krajem decembra 1999. godine posebno su bili pogodeni zaposleni u računskom centru preduzeća. **Oni su svoj štrajk nastavili i početkom 2000. godine.** Najvažniji zahtevi su bili: 1. isplata 20 ličnih dohodaka, 2. potpisivanje kolektivnog ugovora i 3. da im se plate troškovi „milenijumske bube“. U javnosti nema objavljenih podataka koliko je taj štrajk bio uspešan.

Rudari, floteri i ostali radnici u „Velikom majdanu“ u Ljuboviji, a vlasnik je „Trepča“, imali su velikih muka oko zaštite svojih elementarnih prava iz radnog odnosa. Oni su štrajkovali skoro godinu dana (jul 1999 – jul 2000. godine). Činili su to masovno, ali ipak bez većeg uspe-

za samoobrazovanje

Riliten

uciteljneznalica.org *društvena pitanja*

dr **Nada D. Novaković**

Štrajkovi u Srbiji tokom 2000. godine

moć, niti ga prati efikasnost u ispunjenju zahteva. Štaviše, radnici su skloni da olako svoj štrajk proglaše „generalnim“, bez obzira što se on vodi samo u jednom preduzeću, ili u jednom delu preduzeća. Pomenuti zaposleni kombinata „Čoka“ tražili su: 1. lične dohotke od februara 1997. do kraja marta 2000. godine (ukupno 37!), 2. ostale materijalne naknade i 3. preispitivanje poslovanja kombinata od 1990. godine! Na osnovu „težine“ zahteva može se videti i nerealnost istih, pogotovo što posloводство i vlast više nisu davali ni olaka obećanja o njihovom ispunjenju.

Štrajkovi u javnim preduzećima su postali češći i masovniji tokom 90-ih. Onda su, kao u GSP-u Beograd, postali redi i sa manje učesnika. U to delatnost već je ušao privatni kapital i autoprevoznici. Zaposleni u **GSP Beograd** su se bunili i štrajkovali protiv privatnika. Oni su u **februaru te godine najavljivali blokadu polaznih stanica**. Koristili su ih i privatnici, ali bez naknade. Stoga su zaposleni u GSP-u tražili: 1. isplatu zaostalih zarada, 2. regulisanje korišćenja pomenutih stanica od strane privatnih autoprevoznika i 3. odgovornost onih koji su preduzeće doveli u postojeće stanje. Iz ranijih istraživanja štrajkova u tom preduzeću saznajemo da je tamo bilo 8 sindikata! Ovo je značajno doprinosilo neuspehu štrajkača, neostvarivanju njihovih zahteva i neshvatanju ovih pretnji ozbiljnim. Kasnije se, iz drugih informacija vidi da su u GSP-u bila i politička i sindikalna previranja. Prvog juna vlada je suspendovala organe upravljanja i smenila rukovodstvo. Novi direktor pripadao je SPS-u. Tada je okončan i **štrajk privatnih autoprevoznika**. Osnovni zahtev njihovog štrajka bio je porast cene karte. **Zaposleni u trgovini, zanatstvu i ugostiteljstvu** bili su pogođeni neolajnom konkurencijom u „svoj ekonomiji“, lošom poreskom politikom i novim uredbama i zakonima aktuelne vlasti. Po svom značaju izdvaja se **Zakon o prodaji poslovnog prostora**. Donet je krajem 1999. godine, s namerom da se prikupe sredstva prodajom državnog vlasništva, tj. poslovnog prostora, a zbrinu radnici koji su ostali bez fabrika ili posla. Zakon je donet bez konsultacija sa sindikatima. Poslovni prostor u zakupu nudio se trgovcima, ugostiteljima i zanatlijama po tržišnoj vrednosti (tu je bilo zaposleno 400.000 ljudi). Stoga su oni digli svoj glas protiv teškog materijalnog položaja i branili pravo da im se prostor uračuna kao suosvojina ili proda po nižim cenama. U najavi protesta naveli su da će „svoj poslovni prostor braniti svim sredstvima“. Prema podacima Lige za zaštitu privatne svojine, 350.000 porodica je bilo zainteresovano za denacionalizaciju, pa je ovaj zakon bio suprotan njihovim interesima. Na opštini Vračar 90% poslovnog prostora imalo je takvo poreklo! Sve se završilo skoro potpunim bojkotom otkupa poslovnog prostora, praćeno stvarnim odsustvom volje i sredstava da se u tome učestvuje. **Osvrt na ekonomsku situaciju u 2000. godini pomaže da se vide i uslovi života i rada**

	Kingdom of the Netherlands
	National Endowment for Democracy Supporting freedom around the world
	Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme. Sadržaj ovog štampanog materijala je isključiva odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

U okviru projekta Imenovati TO ratom, koji je sprovedeno u saradnji sa Centrom za kulturnu dekontaminaciju, izdali smo prvu knjigu. Otkriveno je da su radnici bili u poziciji da se izboru između rata i nezavisnosti odupru. U okviru projekta Imenovati TO ratom, koji je sprovedeno u saradnji sa Centrom za kulturnu dekontaminaciju, izdali smo prvu knjigu. Otkriveno je da su radnici bili u poziciji da se izboru između rata i nezavisnosti odupru.

većine građana Srbije. Privreda je stvarala svega jednu trećinu proizvoda iz 1987. godine. Društveni proizvod po stanovniku pao je sa 3.200 dolara (u 1990. godini) na 1.700! Inflacija je bila 45%, a premijer Mirko Marjanović je obećao 0%. Zarade su rasle sporije od cena i potrošačke korpe (hrane i pića). U prvih šest meseci prosečna zarada je bila višestruko niža od te mere standarda života. U junu je iznosila 2.040 dinara, jedna nemačka marka (DEM) plaćala se zvanično 6, a stvarno 20 dinara. Potrošačka korpa je koštala 6.300 dinara. Čak se i u analizama Saveza samostalnih sindikata Srbije ističe da je za tu potrošačku korpu bilo potrebno 2,5 prosečne plate! Stvarni sunovrat materijanog položaja zaposlenih se pokazuje i poredjenjem odnosa najviše i najniže prosečne zarade u delatnostima. Prema potpisanim kolektivnim ugovorima taj odnos bi bio 1:4,4, ali je stvarna nejednakost bila 1:8! To je značilo da zaposleni u proizvodnji obuće i galanterije ne mogu ni sa 9 zarada da pokriju troškove hrane i pića! Nije to uspevalo ni zaposlenima u proizvodnji nafte, jer je i tamo nedostajalo petina plate. **Ovi zvanični podaci pokazuju opšti trend siromašjenja i radnika u Srbiji i zaposlenih u neprivrednim delatnostima.** U aprilu 2000. godine prosečna zarada u Srbiji bila je 85, a penzija 70 DEM. Sve su češće kasnile isplate, a rasli troškovi života. Mnogi ljudi su ostajali bez posla. Prema podacima ekonomista (Branko Milanović), svaki četvrti radnosposobni bio je nezaposlen. Kada se tom dodaju ljudi koji su bili višak u preduzećima i oni koji nisu primali zaradu, stopa nezaposlenosti je bila 32%!

Problemi sa prikupljanjem „dnevnic solidarnosti“ pokazuju da je i to postalo predmet sukoba među zaposlenima. Javnosti su se obratili na konferenciji za štampu predstavnici sindikata „Nezavisnost“ u fabrici hemijske industrije „**Zvezda“ iz Gornjeg Milanovca (mart 2000. godine)** Oni su bili protiv dnevnica solidarnosti. Njima su se suprotstavili direktor i Samostalni sindikat tog preduzeća. Istog meseca svoje stavove o tim sredstvima izneli su i zaposleni u Institutu za bakar u Boru. Oni su naložili obračunskoj službi obustavu tih sredstva. Pojasnili su da je to u sukobu sa ustavom i zakonom, „jer takvu odluku može doneti samo sudski organ“. Nezadovoljstvo radnika na lokalnom nivou bilo je usmereno i protiv rada postojećeg sindikata. U Gornjem Milanovcu (mart 2000. godine), zaposleni u **Fabrici autodelova orgnizovali su jednočasovni štrajk upozorenja**. Na čelu štrajkača stao je sindikat „Nezavisnost“. On je brojao 340 članova, a Samostalni sindikat 330. Zanimljivi su zahtevi štrajkača: 1. da direktor ubrza i otpočne pregovore za novi kolektivni ugovor, 2. da se napravi nov obračun ličnih dohoda-ka i 3. da se ne primaju novi radnici „jer idu u samostalni sindikat!“ Nešto kasnije na nivou opštine ovaj sindikat je, sa još pet dugih preduzeća i sindikatima tri srednje i dve osnovne

škole formirao Uniju „Nezavisnost“ sindikata opštine Gornji Milanovac. Nezadovoljnih radnika sindikatom bilo je i u drugim preduzećima. U Kikindi su istog meseca **radnici „Livnice“ pisali peticiju** za smenu rukovodstva sindikata preduzeća. Od svih 4.345 zaposlenih, njih 1.000 je potpisalo peticiju, ali nedovoljno da do smene dođe. Radnici su naveli da traže: 1. smenu kompletnog sindikalnog rukovodstva (Samostalni sindikat, prim. NN) i 2. „poštene izbore“. Postojećem rukovodstvu zamerili su zloupotrebu položaja za ličnu korist i da nije štitilo interese članstva.

U prvih devet meseci 2000. godine najčešće i najduže su pretili, pisali peticije, najavljivali proteste i štrajkove, i u njima učestvovali, zaposleni u javnim službama. Oni su pripadnici srednjih slojeva, a većina je naglo siromašila i gubila sigurnost posla. Među njima je došlo do približavanja mateijalnih i drugih interesa, čemu je doprineo i sistem određivanja i ugovaranja minimalne cene rada i potpisivanja kolektivnih ugovora. **Naime, sve društvene delatnosti su zvanično na isti način dobijale sredstva iz budžeta, ali je stvarni odnos vlasti prema njima bio ignorisanje i selektivan pristup svakoj od tih delatnosti (prosveta, zdravstvo, nauka, kultura, socijalna zaštita, pravosuđe i državna uprava).** Ovom prilikom po svom značaju, dužini trajanja i (ne

efikasnosti izdajam štrajkove u prosveti i zdravstvu i socijalnoj zaštiti. Ostali su više pretili i najavljivali štrajkove, nego što su ih organizovali ili bili u stanju da ostvare najvažnije zahteve za poboljšanje materijalnog položaja (nauka, kultura na primer). Jedan od razloga je bila njihova slaba sindikalna organizovanost.

Štrajk zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti trajao je mesec dana (počeo je 4. maja 2000. godine). Njihove zarade bile su 20% ispod prosečne zarade u Srbiji, pa su štrajkači tražili da dostignu nivo od 40% tog dohotka. U stvarnosti su se kretale između 15 i 20% prosečne zarade u Republici. Nezadovoljni štrajkači zahtevali su sledeće: 1. zaradu u visini od 40% dohotka u Srbiji, 2. isplatu zaostalih zarada, 3. regres za godišnji odmor. U centrima za socijalni rad u šest gradova (Beograd, Niš, Kragujevac, Kraljevo, Sremska Mitrovica i Novi Sad), organizovali su se tako da su imali pregovarački tim. Od svega toga malo, ili gotovo ništa nisu ostvarili. Isplata zarada je kasnila više meseci, a njihov iznos nije povećan više od 20%. Kada su štrajkači prošetali ispred Ministarstva zdravlja niko ih nije ni primio na razgovore o platama. Štaviše, prečeno im je otkazima i zapošlja-vanjem drugih lica na njihova radna mesta! To je već bio znak da se vlast ne šali i da je štrajk neuspešan.

kraj u idućem broju

u rušenju režima Slobodana Miloševića. Obojica

smo jako žedni, a neko od poznanika nam reče da u autobusu ima vode. Ulazeći zatičemo žučnu raspravu do pre par sati opozicionih, a sada voljom nesrećnih građana novoizabranih političara iz našeg grada. Predmet rasprave: šta je čije i kome će šta pripasti u tom istom gradu sada, kada je demokratija konačno pobedila. U sred svade koja je eskalirala, najmudrij među njima daje konstruktivan predlog – doslovno naređuje vozaču autobusa da odmah krene ka Zrenjaninu, jer verovatno demokratija više ne može da čeka... Vozač se protivi, objašnjava da je doveo radnike i da je u obavezi da ih vrati kućama. Već nekoliko dana su na ulicama, podražavaju protest, gladni su, umorni... Ništa ne vredi, političari koji su se konačno oko nečega složili su neumoljivi. Za njih je demokratija kao uskilno testo za krofne u vangli neke banatske bake koje više ne može da čeka i počinje da se preliva preko ivica! A kada se ispeče svi će biti siti i srećni! Vozač odustaje, pali raskantano mašinu i kreće, za radnike će se već neko postarati. Tako je i bilo. U danima koji su sledili nađeno im je trajno i KONACNO REŠENJE. Drugar i ja izlazimo iz autobusa da više nikad ne poželimo da udemo u takav ili sličan „politički autobus“, u kome nema mesta ni za radnike, ni za žedne, ni za gladne, ma ni za koga osim za one željne vlasti i leba bez motike. Na dan izbora 6. maja, jutarnju idilu kasnog nedeljnog buđenja, doručak u kretanju uz frontalni napad sitne dece koja nam još nerazbudena utrcavaju u krevet, počinju da remete dosadne sms poruke i nasrtljivi pozivi: „Da li ste izašli na izbore i iskoristili svoje glasačko pravo? Birališta su otvorena do 20 časova.“ Ama ljudi! Imajte milosti! Isto ono testo, izgleda ponovo počinje da kipi. Potpuno istangirano, konačno, oko 15 časova odlazim sa ženom na biralište. Dočekuju nas ljubopitljivi pogledi puni neizvesnosti i iščekivanja. Sa hrpom hartija u rukama sedam za sto koji nije ograden drvenim pločama. Sve ovo me užasno nervira i kajem se što sam uopšte odlučio da dodem. Koliko bi prijatnije bilo na reci, Fruškoj gori, ma i u zubarskoj stolici! Barem bih znao da sam uradio nešto korisno za sebe. Inače nisam posebno socijalno anksiozan, ali sada se osećam baš jako mučno. Pokušavam da čitam liste i rastumačim ko je ko i gde je šta. Ne uspevam. Ma dodavola! Lepo ču sve ovo da poništim tako što ču sve preškabrati i kraj! Nemam živaca da crtam ili dopisujem duhovite predloge i komentare. Ovo je kolektivna tragedija! U trenutku kada sam krenuo da prectam prvu listu koju sam dograbio, verovatno i najveću, hartija se uz priličan zvučni efekat pocepala pod oštricom moje hemijske olovke. I kao jedan, svi pogledi se u isti mah okrenuše ka meni. Ko li se drznuo da tako očigledno iskazuje svoje antiglasačko raspoloženje?! U tom trenutku konačno sam oseatio olakšanje i neki spokoj. Uprkos svom lokalnom publicitetu koji sam izazvao, nestala je moja socijalna anksioznost. Mirno sam i bez cepanja poništio i ostale listiće na opšte zgražavanje zainteresovanih posmatrača i odahnuo. Nikad lakše.

Ivan Kralj, psiholog i veteran rata u Hrvatskoj 1991-95. godine

-